

РАННО ДЕТСКО РАЗВИТИЕ

Полина Видас

Какво означава “ранно детско развитие”? На първо място трябва да подчертаем, че под ранно развитие не разбираме ранна интелектуализация на детето и бъдещото възмушение у масовото общество мъкнене по постоянни занимания от първата годинка. Когато казваме ‘английски език’ или ‘музика’ за бебета и малки деца, не си поставяме конкретни образователни цели от типа да знае определен брой думи, да може да пее по ноти и т.н. Ранното развитие на детето се случва в 100% от случаите така или иначе между 0-6 годишна възраст, независимо дали родителите/педагозите се занимават целенасочено с него или не. Важното е, обаче, че тези години са научно, експериментално и всякак потвърдено най-ключовите за психиката, емоционалността и

Алтернативни модели на грижа за децата

интелигентността за остатъка от живота на всеки човек. Затова осъзнатото занимание с детето в тази възраст разгръща по най-добрия начин потенциала, заложен от природата у всеки от нас.

Ранното детско развитие, подпомагано от информиран и любящ родител, представлява уникален старт за детето, плодовете на който то бере в продължение на години. То е основата на емоционалната интелигентност, която позволява на детето да запази вродената си способност за общуване, щастие, радост от живота, социалност и доброта и създава условия детето да може да учи с удоволствие и желание по-късно. През уникалния психичен период в първите години на оформяне на съзнанието детето като по магически начин възприема всичко, което му се предлага и с лекота го усвоява, подражавайки. Неслучайно ние нямаме спомени от най-ранния период 0-3 год. от живота си – по това време мозъкът ни работи по малко по-различен начин.

Конструктивистката психологическа теория за детското познание и развитие

Как детето учи и се развива и какъв трябва да бъде подходът към него? Как работи детското познание, от какви неща се нуждае неговото съзнание, за да се развива пълноценно във всеки един етап и какви са произтичащите оттам 'правила' за родителски и учителски подход? В самото начало на 20 век се появява конструктивистката теория (Жан Пиаже, Мария Монтесори, Лев Виготски) за познанието, ученето (не обучението!) и мисленето, която става основа на модерните подходи в образованието. За целите на настоящата статия ще представя тази теория с обобщаващия постулат на родоначалника ѝ Пиаже за активния характер

Алтернативни модели на грижа за децата

на ученето: *"знанията се усвояват активно от учеция, а не се възприемат пасивно отвън"*. Според тази теория учителят трябва да е наясно с менталните модели, които учениците ползват, за да се ориентират в света, за да преподава добре. Учецият учи, за да 'изобрети' значимо знание за себе си на даден етап, 'учи чрез действие', а не за да запамети "правилните" отговори и да "избълва" значения, изказани от някого друго. Тоест противно на схващането, което някои учители имат и до днес, ученикът не е празен съд, който трябва да се напълни с кофа-знание. С други думи децата учат в контекста на преподаваната идея и я свързват с вече изградените си разбирания за света, включват новата информация във вече усвоените си знания. Според конструктивистката теория единственият стойностен начин да се измерва наученото е да се направи оценяването част от процеса на учене – така, че учецията да са във всеки момент в течение на качеството на своето учене, на напредването си. Конструктивистката етика изисква диалог – без него ученето е невъзможно.

Конструктивистката намира своите основания в когнитивната теория и полага, че учецията се конструират свои собствени знания на базата на опита си и на взаимодействието си със заобикалящата ги среда – обратно на бихевиоризма, който се фокусира върху интелекта, върху областта на целите, върху равнищата на знанията и тяхното затвърдяване (чрез повтаряне). Конструктивизмът критикува бихевиористката теория на ученето, която се съсредоточава повече върху представянето на учениците, отколкото върху присвоявания от тях смисъл с неговите основания, който би ги насърчил да действат по адекватен и (индивидуално) специфичен начин. Онова, което подлежи на "тренинг" (при бихевиористите), е даването на правилни отговори на стандартни

Алтернативни модели на грижа за децата

въпроси – не и умението да се разрешават проблеми, изискващо разбиране на равнището на концептуалните връзки в предмета. Познато, нали?

Разбиранията, заложи в конструктивистката теория, лежат в основата на модерното образование в Европа, Америка, Канада, Австралия и донякъде на книга и у нас. Вече 100 години върху тази теория се надграждат различни педагогически и методически техники – например в оценяването, за което тенденцията е да се превърне в неразделна част от самия процес на обучение, обратна връзка, която си поставя самия учещ, а не травмиращо клеймо за непълноценност.

Мария Монтесори и ранното детско развитие

Доктор Мария Монтесори (1870 - 1952), два пъти номинирана за Нобелова награда за революционните си достижения в педагогическата практика с най-малките, използва в действие повечето принципи на конструктивистите, въпреки, че нейните открития са до голяма степен чисто емпирични и интуитивни и тя не се обвързва с конкретна научна теория (тя самата създава практическа методика за работа с деца). За целите на тази статия ще представя нейните основни разбирания (наблюдения) за детското съзнание, развитие и учене, а не толкова практическите детайли на нейния метод. Тези основни разбирания са свързани със и имат стойността на принципите на привързаното родителство (виж повече в статията [Привързаното родителство](#)) и по същия начин по неведоми причини остават вечно встрани от масовия обществен интерес, който така лесно възприема вредното и така трудно се адаптира към облагородяващото живота ни.

Базисни открития на Монтесори за детското развитие

Отправна точка в разбирането на Монтесори за детето и ученето е, че първите 6 години на детето са периодът за натрупване на всички основни характеристики на интелекта и характера, с други думи на психическия живот на човека. Тези години са вълшебни за всеки човек, тогава той се намира най-близо до творческия източник, който го е създал и на който не можем да диктуваме, а на който можем само да се възхищаваме. Това е периодът на оформяне на чудото на човешката интелигентност – нашият дар, който ни отличава от всички други същества с жива мисия на Земята. Според Монтесори основният замисъл на природата е през първите 3 години от живота си човекът да се адаптира към средата по възможно най-пълноценен начин и поради това, мозъкът на бебето е устроен така, че да абсорбира в себе си околния свят, да става едно цяло с него. Обемът информация е толкова огромен, процесът е толкова сложен, че ние губим спомен за този чуден период. В най-ранните месеци и години, родителите имат основна роля в изграждането на детската психика – както казва Монтесори – най-ощетени са парадоксално най-богатите деца, защото те имат всичко – предмети, колички, гледачки, но нямат най-важното – естествените стимули на развитие – близостта и примера, който дава майката, нейните движения, нейната работа и дори разправиите ѝ с продавачите на пазара например. Днес учените до един отбелязват, че „мозъчните клетки на бебето оформят основите за целия сетнешен живот, като първите три години са критични“ (1997, сп. TIME, “How A Child’s Brain Develops”). Д-р Джейн Хийли например, автор на *Your Child’s Growing Mind*, изказва следното обобщение: „В моите изследвания на мозъка, не открих нищо, което да не съвпада с наблюденията на д-р Монтесори за детето.“

Сензитивни периоди

От 0 до 3 год. възраст се оформят някои от базисните човешки способности: интелигентност, език (говорене), основните нагласи и способности на характера – воля, способност за концентрация, съчувствие към другия, способността да знаеш какво искаш и т.н., т.е. това, което днес наричаме емоционална интелигентност. Затова е от изключителна важност първо да предоставим на детето максимално разнообразни обекти за изучаване (за наблюдение, слушане, пипане, пъхане, пресипване, вадене и т.н. дейности с ръце, защото според Монтесори ръката е органът на интелигентността), т.е. да му осигурим възможно най-богата среда, към която да се адаптира и второ – да не го прекъсваме, когато се съсредоточи върху тях. Както Монтесори отбелязва – природата се е погрижила този процес да бъде фасилитиран от няколко помощни естествени процеса – майката и бебето са неразделни във фазата на кърменето, майката се чувства едно цяло с него, не иска да го даде на никой друг, ходи навсякъде с него, инстинктът и любовта по естествен начин закрилят бебето и му дават необходимия за адаптацията старт на пъстрия свят и това е най-нормалното .

В периода 0-3 годишна възраст мозъкът на бебето се намира в състояние на пълна откритост към света и възприема огромна информация, като под хипноза. В тази най-ранна възраст (0-3 год.) не може да се преподава нищо отвън, защото в него от първия ден на зачеването/раждането работи активно един вътрешен 'учител', много по-велик и неговият глас заглушава нашите. Този 'учител' има страшно много работа – да научи детето да говори само чрез слушане и гледане, да научи детето всичко за предметите и природата, ежедневните дейности и хората

Алтернативни модели на грижа за децата

и да го направи самостоятелен човек. Понякога родителите грешно очакват, че при занимания с детето по музика или език то ще започне веднага да говори или да пее/танцува, показва с ръце. Всичкото това знание се абсорбира в детето дори и когато то все още не е готово да го възпроизведе. То лежи в неговото съзнание и чака момента, когато ще може да се покаже. Изненадата за родителите е пълна, когато половин година по-късно се оказва, че детето знае и обича песничка, която му е пята докато е било бебе, или пък с лекота започва да учи английски в по-късна възраст.

Около 3 години детето започва да упражнява и развива всичко това, което дотогава е натрупало като знание за средата, която го заобикаля. Между 3-6 год. детето изживява огромни психически трансформации, тъй като му предстои да завладее средата чрез постоянна съзнателна активност и вече е способно да се поддава на специфичен подход отвън. Монтесори в течение на 40 години наблюдава тези няколко т. нар. сензитивни периоди, нарича ги 'множество раждания', всеки от които е с определен фокус и след като свърши, детето губи уникалната способност да учи с лекота точно тези неща, които са му били естествено интересни преди – например заложеното от природата чувство за ред се развива до 6 годишна възраст, след това вече става много по-трудно, езици се учат най-лесно до 6 години; след 6 години детето почва да се интересува от елементарен морал; след 12 вече активно се вълнува кое е добро и кое зло и т.н. Оттам и разбирането на Монтесори за пълно уважение към детето и целенасоченото му оставяне само да избира с какво да се занимава в даден момент – ползата в дългосрочен план е огромна, тъй като това дете/човек ще знае винаги какво точно иска – умение, което парадоксално е рядкост в съвременния западен свят.

Алтернативни модели на грижа за децата

Ролята на родителя

Ранното детско развитие протича в два основни етапа, приблизително от 0 до 3 год и от 3 до 6 год. Тук идва мястото да отбележим, че активното участие на родителите през тези два периода (и най-вече от 0 до 3 години) в израстването и развитието на детето е незаменимо: родителят е най-добрият учител за детето си. Мария Монтесори дава за пример запазилите се примитивни племена и естественото развитие на децата като образец на пълноценното психическо развитие и липса на драматични отношения дете-възрастен. Родителят и учителят са само слуги и фасилитатори на могъщия природен процес, който хилядолетната еволюция е довела до съвършеното превръщане на детето в човек. Естествената цел на тези процеси е детето да достигне независимост. Всеки един етап от най-ранните месеци е свързан с малки-големи победи на бебето по пътя към независимостта – изправяне, първи срички, лазене, ходене, първи думи, първо писане. Монтесори наблюдава дълги години деца по всички континенти и когато те са оставяни на максимално естествени условия на развитие, те спонтанно показват еднакви интереси, качества, активности на приблизително еднаква възраст. Едно от тези неща, което шокира света и кара всички да обърнат внимание на Монтесори педагогиката е, че децата почват спонтанно, без никой да ги кара и учи, да пишат на около 4-5 годишна възраст.

Оптимално развитие на детето: условия

Монтесори също така задължително подчертава необходимостта групите за деца да са смесени като възрасти, както е в големите семейства,

Алтернативни модели на грижа за децата

защото малките учат най-добре от по-големите деца. Около 2-3 годишна възраст децата проявяват голям интерес към домакинските работи, особено ако са повторяеми – сгъване на пране, готвене, миене с гъба, сервиране. В състояние са да повтарят стотици пъти една дейност, въпреки, че я изпълняват перфектно. Очевидно няма външна причина в тези случаи децата да дават всичко от себе си, просто природата ги тласка отвътре. По този начин те развиват волята и концентрацията си и затова не бива да бъдат прекъсвани. Същевременно е ясно, че със сила отвън такава изпълнителност не може да бъде постигната. По-големите имат интерес към други определени материали – езикови, математически, пъзели и т.н. – всички без изключение имат животоподдържащата нужда да са заети с нещо, дали ще го наречем работа или игра, няма значение – това е начинът човекът да завладее средата и да стане независим. Отново плод на естественото развитие и уважението на детето (и очакването на най-доброто от него!) е спонтанната дисциплина и умение за работа в група – всеки има свое лично пространство и другите му го уважават. В групите на Монтесори всички били шокирани да видят, че децата не крещат, не правят сцени, не се бият за играчки и с готовност и желание слушат авторитета (учителя), когато той нещо им показва.

Монтесори прави една допълнителна уговорка – способността на детето да се подчинява, така ценена днес и превърната в мерило за ‘качествено’ дете е способност като всяка друга и се усвоява бавно и постепенно. Свързано с това е и поставянето на оценки от страна на възрастните, силно критикувано от Монтесори. Според нейния опит, обратната връзка за детето е необходимо да бъде непосредствено присъстваща в нещата, които то усвоява – така, както когато падне, то разбира, че не е стъпило правилно. Практичен пример: един от Монтесори

Алтернативни модели на грижа за децата

материалите (също така широко разпространена играчка) представлява сбор от кубчета с различни размери, които се подреждат по големина като кула. Детето, което е достигнало определено ниво на развитие само вижда кога е сгрешило, ако не може да постави по-голямо кубче върху по-малко, т.е. оценката то получава веднага и съвсем естествено. Детето разбира целта на упражнението и само се стреми да го изпълни перфектно, защото това ще му достави истинско задоволство. Успехът на детето е вътрешно търсене и не се измерва с външни награди от типа на червени точки.

Роля на играта за развитието на детето

Един от конструктивистите, този път от Русия – Лев Виготски, създава теорията за развитие чрез игра още през 1920 година. Днес много детски градини и училища по света прилагат неговите идеи с впечатляващи успехи. Методът включва ролеви игри в група, една от главните цели на които е да възпитат у детето уменията да се самоконтролира, да се фокусира, да ‘работи’ концентрирано. Според Виготски (а и кой родител не го е виждал на живо), когато детето играе, то ‘се издига над себе си’ и следователно прави и може неща, които, ако директно го накараш да направи, няма да може. Практически експерименти: дете, на което се казва „стой мирно“ не може да се задържи и няколко секунди, докато, ако командата е „Стой като войник“, детето ще направи всичко възможно да стои мирно и да имитира войник, колкото успее. Играта ‘наужким’ е любима на децата и им помага да усвояват и проявяват дейности и качества, характерни за по-късна възраст.

Заклучение

В съвременното общество преобладаващото мнение е, че е по-важно да се събират пари за по-нататъшното образование на детето (гимназия, университет), отколкото за детската ясла и градина; че е добре майката да се върне на работа още преди детето да е навършило годинка; както и че детето трябва да се социализира колкото се може по-рано в чужда среда далеч от семейството, за да свикне по-лесно и да няма трудности с адаптацията по-късно. Разбира се, това е право на личен избор, продиктуван от комплекс обстоятелства и мотиви. Важно е обаче всеки родител да се информира и да знае какво би било най-доброто за интелектуалното и емоционалното развитие на детето му и съответно да го предлага сам и/или да търси и изисква от специализираните места за грижа за децата. Защото тези години не могат да бъдат компенсирани лесно на по-късен етап. В периода на ранното детско развитие детето 'трупа' материал и колкото повече натрупа, толкова по-добре за него, защото познанието в тази възраст практически няма граници.

Източници:

Absorbent Mind, Maria Montessori,

<http://www.archive.org/details/absorbentmind031961mbp>

Daniel Goleman, 'Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ'

„Конструктивизмът - новата образователна парадигма?“, Адриана

Дамянова, <http://liternet.bg/publish3/adamianova/konstruktivizmyt.htm>

Constructivism (learning theory):

http://en.wikipedia.org/wiki/Constructivism_%28learning_theory%29

Deferred gratification, http://en.wikipedia.org/wiki/Deferred_gratification